

Прокляття дому

КУПИТИ

Про книгу

Роман «Прокляття дому» яскравої представниці жіночого «письменницького дива» літератури об'єднаної Німеччини Дженні Ерпенбек є одним із творів, які найактивніше перекладають останніми роками. За сім років його переклали тринадцятьма мовами. Роман Ерпенбек - це сконденсована німецька історія XX століття, віртуозно скомпонована оповідь про мир і війну, про втечу й вигнання, про утопію батьківщини та пошуки рідного дому. На прикладі позірно окремих і разом з тим фатально переплечених дванадцяти історій різних родин, п'яти поколінь читач дізнається про перипетії життів звичайних німців від часів Першої світової війни до об'єднання Німеччини. Поетична точність цієї лаконічної, густої прози та майже музичний ритм історій, так чи інакше пов'язаних із літнім будинком над Бранденбурзьким озером, заворожують.

Німецька письменниця Дженні Ерпенбек отримала Міжнародну Букерівську премію за свій роман «Кайрос» про руйнівні стосунки між молодою жінкою та літнім чоловіком у Східному Берліні 1980-х років.

...вона зачиняє двері і до кімнати з пташкою, тоді зачиняє двері до ванної, в якій уже немає більше підлоги, спускається сходами, друга, п'ятнадцята і передостання сходинки риплять під її кроками, зачиняє чорні віконниці схованою в стіні корбою, задкує далі, виходить за двері світлиці, клямка видає металеве зітхання, зачиняє двері до кухні, ставить на місце відро, віник, ганчірки, шуфлю на сміття, підкурювач, віничок для павутиння і зачиняє двері в комірчину, які, в цьому вона була в дитинстві переконана, насправді ведуть до раю, тоді виходить надвір і наостанок зачиняє двері будинку, хоча й не знає, як це можливо, адже все, що вона зачиняє, міститься так глибоко всередині, а та частина світу, в який вона відступає, лежить так далеко назовні.

Якби цей клаптик землі, дім і озеро не були його батьківщиною, ніщо би не тримало його у східній зоні. І ось батьківщина перетворилася на пастку.

Видавництво "Книги – XXI"

© Katherina Benning

Дженні Ерпенбек
(нар. у 1967 році в Берліні)

Дженні Ерпенбек можна назвати династійною письменницею, адже в її родині чимало майстрів слова: письменницею, відзначеною всіма можливими літературними регаліями НДР, була бабуся Дженні, Гедда Ціннер; дідусь, Фріц Ерпенбек, був автором численних детективних романів; батько Джон Ерпенбек – знаний фізик, філософ і письменник, мати Доріс Кіліас – арабістка й перекладачка з арабської. Сама Дженні вивчала театральну режисуру, декілька років працювала режисером-постановником в оперному театрі міста Грац (Австрія). Почавши з 90-х років минулого століття, взялася за письменництво. На цей час є авторкою восьми книжок, її твори перекладено понад двадцятьма мовами, вона – володарка багатьох престижних літературних премій, зокрема в 2015 році, після написання несподівано такого актуального роману про біженців (*Gehen, ging, gegangen*), отримала одразу дві премії: британську Незалежну літературну премію (Independent Foreign Fiction Prize) та нідерландську Європейську літературну премію.

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Meridian серця
Meridian des Herzens

JENNY ERPENBECK

HEIMSUCHUNG

Roman

Ins Ukrainische übersetzt von *Khrystyna Nazarkevych*

Czernowitz
Knyhy – XXI
2016

ДЖЕННІ ЕРПЕНБЕК

ПРОКЛЯТТЯ ДОМУ

Роман

З німецької переклала *Христина Назаркевич*

Чернівці
Книги – XXI
2016

ББК 84(4Нім)6-8Ерпенбек-442
Е 786

Ерпенбек, Дженні

Прокляття дому : роман / Дженні Ерпенбек ; переклад з німецької Христини Назаркевич. – Чернівці : Книги – XXI, 2016. – 160 с.

ISBN 978-617-614-117-4

Роман «Прокляття дому» (*Heimsuchung*) яскравої представниці жіночого «письменницького дива» літератури об'єднаної Німеччини Дженні Ерпенбек є одним із творів, які найактивніше перекладають останніми роками. За сім років його переклали тринадцятьма мовами. Роман Ерпенбек – це сконденсована німецька історія XX століття, віртуозно скомпонована оповідь про мир і війну, про втечу й вигнання, про утопію батьківщини та пошуки рідного дому. На прикладі позірно окремих і разом з тим фатально переплєтених дванадцяти історій різних родин, п'яти поколінь читач дізнається про перипетії життів звичайних німців від часів Першої світової війни до об'єднання Німеччини. Поетична точність цієї лаконічної, густої прози та майже музичний ритм історій, так чи інакше пов'язаних із літнім будинком над Бранденбурзьким озером, заворюють.

ББК 84(4Нім)6-8Ерпенбек-442

Книгу видано за підтримки **Посольства Німеччини в Києві**
та Центру **Gedankendach** при ЧНУ ім. Ю. Федьковича

Посольство
Федеративної Республіки Німеччина
Київ

GEDANKENDACH

Українсько-німецьке
культурне товариство

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання у будь-якій формі та в будь-який спосіб, у тому числі електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

Перекладено за виданням:

Original title: *Heimsuchung* by Jenny Erpenbeck
First published in 2007

© Albrecht Knaus Verlag, München
a division of Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Germany.

© Книги – XXI, 2016, видання українською мовою

© Христина Назаркевич, 2016, переклад

© Анна Стюпіна, 2016, обкладинка

© Василь Дроняк, 2016, макет

Доки світ стоїть і день на одному місці,
багато хто може стояти:
один одного заступає*.

Марія у «Войцеку» Георга Бюхнера

...о ви, ліси моєї юності,
Чи обіцяєте мені, коли
Повернуся, повернення спокою?

Фрідріх Гьольдерлін

У збудований дім приходить смерть.

Арабське прислів'я

* Переклад Леся Курбаса. – Прим. перекл.

ПРОЛОГ

Близько двадцяти чотирьох тисяч років тому лід тягнувся аж до громаддя скель, від яких тепер залишився лише невисокий пагорб понад домом. Неймовірний тиск льоду ламав і потрощив промерзлі стовбури дубів, сосен і вільх, розкришив цілі фрагменти скель, змусив левів, гепардів та шаблезубих котів перебратися подалі на південь. За громаддя скель лід не пішов. Після льодоходу поступово залягала все лункіша тиша, і лід узявся робити свою роботу — спати. Тисячі років поспіль він розтягав або повертав своє велетенське крижане тіло всього на лічені сантиметри, і поки це відбувалося, валуни скель під ним поступово обшліфовувалися. У тепліші роки, десятиліття, століття поверхня льодової брили злегка танула, й вода просочувалася під важке здоровенне тіло в тих місцях, у яких пісок легко вимивався з-під криги. Просування льоду вперед зупинило узвишся, а зсередини лід підточувала вода. Так почався його відступ, стікання льоду додолу. У холодні роки лід просто був, він лежав собі, важкий, тільки й усього. Туди, де в теплішу пору він виривав під собою рівчаки в ґрунті, у холодні роки він затрамбовувався, десятиліття й століття, з усіх сил, щоб позаповнювати всі шпарини.

Коли близько вісімнадцяти тисяч років тому язика льодовика почали танути і все теплішою ставала земна твердь, усі її південні відростки, лід залишав у глибині

рівчаків тільки лиш поодинокі нагадування про себе, острівці криги, осиротілий лід, мертвий лід – скажуть про нього пізніше.

Відрізаний від тіла, до якого він колись належав, і затиснений у рівчаки, такий лід танув значно пізніше, близько тринадцяти тисяч років перед початком християнського літочислення він знову перетворився на воду, просочився у землю, випарувався в повітря і знову випав дощами, почав циркулювати у вигляді води між небом і землею. Де він уже не міг проникнути глибше, бо ґрунт був ущертъ наповнений, там він збирався над блакитною глиною і прибував, він нависав над темним ґрунтом. Його знову можна було побачити в щілині – тепер то було прозоре озеро. В озеро подекуди осипався зусібіч пісок, вискребений зі скелі водою, коли та ще була льодом. Пісок залягав на дно озера. Так у деяких місцях утворювалися підводні гори, а в інших вода сягала глибини колишньої ущелини. Якийсь час озеро підставляло небові свою гладеньку поверхню посеред Бранденбурзького узвишшя, лежало нескаламучене поміж дубами, соснами й вільхами, що знову тут росли. Значно пізніше, коли вже з'явилися люди, вони навіть дали озерові ім'я: Бранденбурзьке море. А тоді якогось дня і воно минулося, адже, як кожне озеро, воно було тимчасовим явищем, як кожна порожня форма, ця щілина також була тут для того, щоб її повністю засипало. У Сахарі теж колись була вода. І щойно в новітній час там розпочалося те, що наука називає дезертифікацією, звичайними словами – перетворення на пустелю.

САДІВНИК

Звідки він узявся – про те в селі не знає ніхто. Можливо, він був тут завжди. Весною він допомагає селянам щеплювати фруктові дерева, окулює на Івана дички живими вічками або в період наступного сокоруху – застиглими вічками, наживлює гілки дерев, які підновлює, черешком або прищеплює їх іншим деревам, залежно від товщини, розчиняє необхідну суміш із живиці, воску й терпентину, обмотує рану папером або волокном. Кожен у селі знає, що найкраще сформовані крони у тих дерев, які він заново щепив. Улітку селяни кличуть його на покіс і ставити скирти. Коли ділянки темної землі на березі озера беруться осушувати, до нього звертаються за порадою. Він добре вміє виплітати з зеленого ялинового хмизу косички, знає, на яку глибину ввіткнути їх у вибуруванні отвори для відведення води. Він допомагає селянам відремонтувати плуг та борону, взимку разом з ними коле дрова та розпилює поліна. Сам він ані землі, ані лісу не має. Живе самотником у закинутому мисливському будиночку на узліссі, живе там, здається, завжди, його знає у селі кожен, однак називають його і старе, й мале тільки Садівником, ніби іншого імені у нього й немає.

МАЄТНИЙ СЕЛЯНИН ТА ЙОГО ЧОТИРИ ДОНЬКИ

Коли дівчина одружується, їй не можна самій шити собі весільну сукню. Не можна шити сукню і в її домі. Сукню шиють деінде, а під час шиття не можна зламати голку. Тканину для весільної сукні не можна під час шиття відривати, тільки відрізати. Якщо, пришиваючи якусь деталь, кравчиня помилиться, то цієї тканини вже не можна використовувати вдруге, слід докупити новий відріз такої самої тканини. Взуття наречених не може дарувати наречений, вона сама має купити взуття, за ті гроші, які перед тим копійка до копійки заощаджувала. Не можна святкувати весілля в найжаркішу пору, в нестерпну спеку, але й у капризний квітень не можна, не можуть дні оповіді про шлюб припадати на Страсний тиждень, а в день самого весілля має бути повний місяць, якщо ж неповний – то принаймні місяць має рости, найкращою порою для весіль є травень. За кілька тижнів перед весіллям готують оголошення і поміщають його на видноті. Дружки нареченої плетуть гірлянди з квітів і обплітають ними скриньку, в якій можна прочитати оголошення про весілля. Якщо дівчину в селі люблять, то гірлянда обкрутить скриньку тричі, а то й більше разів. За тиждень до весілля починають різати худобу і пекти солодке, проте наречених в жодному разі не можна бачити вогонь у печі. За день перед весіллям сходяться над вечір сільські діти і галасують, жбурляючи перед брамою посуд, але не скляний, щоб натовкти там черепків, за це господня весілля виносить їм солодке. У вечір передвесіль-

ного галасу дорослі приносять подарунки, проказують віршовані привітання і сідають до столу. У вечір галасу не можна, щоб свічки миготіли, бо це принесе нещастя. Черепки перед воротами наречена змітає наступного ранку в купку і викидає до ями, викопаної нареченим. Після цього дружки виряджають наречену, одягають на неї миртовий віночок і вельон. Коли молодята виходять з дому, дві дівчини тримають перев'язь із квітів, наречені переступають через неї. Після цього їдуть до церкви. На боках кінської упряжки майорять дві стрічки: червона означає кохання, а зелена – надію. Такі самі стрічки і на батогах. На бричці наречених – дуга, оздоблена букшпаном, а ще може бути ялівець. Бричка наречених їде позаду візків, у яких сидять гості, бричка наречених не може ані зупинятися, ані звертати. Весільна процесія за всяку ціну мусить уникнути проїзду повз цвинтар. Нареченим під час їзди озиратися не можна. Коли падає дощ – не біда, але недобре, якщо під час поїздки випаде сніг. Скільки сніжинок – стільки схлипів. Не можна, щоб наречена впустила перед вівтарем додолу хустинку, тоді в подружжі буде багато сліз. На зворотній дорозі бричка наречених їде перед усіма іншими, треба їхати швидко, інакше в подружжі все відбуватиметься надто повільно. Коли наречені уже на порозі дому, в якому святкуватимуть весілля, вони мають переступити через залізо – сокиру або підкову. За столом молодята сидять у кутку, так званому закутку наречених, з якого їм не можна нікуди відлучатися. Стільці, на яких сидять наречені, обвивають плющем. Після гостини хтось із хлопців залізає під стіл і стягає з ноги нареченої один черевичок. Черевичок беруться продавати, а врешті його має викупити наречений. Виручені гроші передають куховаркам. Опівночі вельон, приспівуючи, розривають, а клаптики на згадку про весілля роздають гостям із собою додому. Після весілля молодята вселяються в нове житло. Там на печі лежить залишений добрими приятелями пакуночок

з хлібом-сіллю, а ще – трохи грошей, щоб їм ніколи не бракувало ані їжі, ані грошей. Пакуночок має пролежати на печі неторкнутим увесь рік. Два найважливіші слова, коли поберуться двоє людей: можна і слід, можна, слід, можна, слід. Перше, що має зробити молода жінка в новому помешканні: принести води.

У солтиса чотири доньки: Грета, Гедвіґа, Емма і Клара. Коли в неділю він їде з доньками бричкою по селу, то натягає коням на ноги білі панчішки. Батьком солтиса був солтис, а батьком тамтого – також солтис, котрого батьком і собі був солтис, і так далі аж до тисяча шістсот п'ятдесятого року. Не хто інший, як сам король, зробив батька батька батька батька солтиса солтисом, ось чому солтис, їдучи селом бричкою, де всі місця займають його доньки, натягає коням білі панчішки. Грета, Гедвіґа, Емма і Клара сидять у бричці, якою править батько, коні біжать легким клусом, і якщо ґрунт ще вогкий, то білі панчішки коней забруднюються, ще заки бричка доїде до крамниці різника. Щонеділі батько везе чотирьох своїх доньок після літургії від церкви центральною вулицею, повз м'ясну крамницю і школу, повз цегельню, за якою звертає з центральної вулиці ліворуч до набережної понад озером, їде в північному напрямку аж до ділянки посередині Пастушої гори, яку всі в селі називають Клариним лісом, бо це її доля спадщини. Там батько розвертає бричку, а поки він розвертається, дівчата швидко зістрибують, якщо саме літня пора, щоб скубнути праворуч від дороги декілька ягід малини, але от уже Вуррах, а саме так звуть у селі батька чотирьох доньок, ляскає батоґом, як він це завжди робить у будні дні, коли мчить селом на порожній бричці, щоб скликати наймитів до роботи, отож щойно Вуррах ляскає батоґом, усі чотири сестри негайно застрибують на свої місця, і бричка їде в бік дому, повз цегельню, школу і м'ясну крамницю, аж на протилежний кінець села, до Клоттгофа, що його Вур-

рахів далекий предок отримав від короля як лен, разом із кількома моргами поля.

Якщо дівчина хоче дізнатися, чи скоро вийде заміж, їй слід новорічної ночі постукати в курник. Якщо першою на стук відізветься квочка, нічого не буде, а якщо півень, то бажання дівчини здійсниться. У новорічну ніч перед нею може з'явитися її майбутній обранець. Якщо дівчина хотіла б отримати чоловіка-моряка, їй треба сісти на тачку, тоді милий швидко об'явиться. Щоб одружитися з муляром, дівчина сідає на колоду для рубання дров. І він не забариться, якщо вона візьме до рук кельму та кирку. Якщо ж вона хоче мати судженням землероба і доброго господаря, то хапається за косу і лопату. Мати дівчини на виданні намагається привернути до хати залицяльників. Вони з'являться, якщо вона не змітатиме павутину зі стелі в світлиці. Павутина порветься – залицяльників не буде.

Матір чотирьох дівчат померла, народжуючи Клару. Сина в солтиса немає. У селі є халупники, а є селяни, що, крім хати, мають ще й садок, є двоє малоземельних котселтів та декілька селян із худобою, але солтис – один. Грета не виходить заміж, тому що найстаршого сина селянина Зандке, з яким вона була заручена і який був єдиний з-поміж шести синів Зандке, котрого призначали для сільського господарювання, адже йому належалося успадкувати обійстя Зандке, цього сина власник маєтку, на величезне здивування Зандке-сина й Зандке-батька, не призначив спадкоємцем. Весілля відклали, а наречений Грети, після того як у вересні один зі швагрів почав управляти обійстям, сів у Бремергафені на корабель і подався за 280 марок через Антверпен, Саутгемптон, Гібралтарську протоку, Геную, Порт Саїд, Суецький канал, Червоне море, еменський Аден, Коломбо та Аделаїду до австралійського Мельбурна, куди прибув

16 листопада 1892 року після шеститижневої поїздки з залишком грошей у сумі 8 марок та золотим кишеньковим годинником, якого заставив у ломбарді за 20 марок. Із Мельбурна він написав про це своїй нареченій, а після того Грета нічого більше про нього не чула, тож лани Зандке, що межували з посіlostями Вуррахів, сім'я солтиса остаточно втратила.

Гедвіґа сплуталася з доморобником, що влітку молотив зерно на Клоттгофі. Коли батько дізнався про це від сусіда, то вдерся посеред білого дня в стодолу, вирвав робітникові цій із рук та прогнав його з гвалтом: Як зара вхоплю сокиру, то тя вб'ю! Він гнався за ним з двору аж попід ліс, і ціле село чуло голос солтиса, що від крику звучав якось аж надтріснуто, немов голос п'яного: Як зара вхоплю сокиру, то тя вб'ю! Повернувшись на обійстя, він зачинив Гедвіґу на кілька днів у вудильні на стриху, там вона втратила дитину, що на той час була лише маленькою закривавленою грудкою.

Емма, третя за віком донька солтиса, стовідсотково стала б солтисом, якби народилася чоловіком. Вона в усьому допомагає батькові, коли той відлучається, приймає рішення про платежі, що належить здати мешканцям села, призначає найманим робітникам роботу, наглядає за вирубкою лісу, за ланами і худобою. Ніхто ніколи ані в родині, ані в селі не згадував жодним словечком про одруження Емми.

А Кларі, наймолодшій солтисовій доньці, належався в посаг ліс на Пастушій горі, унизу ліс межує з озером, угорі – з лугом, порослим малинниками, що також належить до маєтностей, праворуч – із ґрунтами старого Варнака і врешті ліворуч – із лугом одного халупника, що, через протиправний випас худоби на лузі, на котрий зазіхає Вуррах, уже кілька років розсварений із батьком Кларі. За таких обставин батько розглядає Кларин ліс як певною мірою острів, адже заміжжя не передбачає об'єднання його з іншими маєтностями.

Коли рибалка причалює до берега, що належить їй, Клара не знає, що сказати. Рибалка також мовчить, тільки кидає їй трос, вона ловить трос і обв'язує навколо вільхи. Вона зовсім випадково прийшла сьогодні у свій ліс. Після катастрофи, що спіткала Гедвігу, батько перестав брати доньок кататися на бричці. Сьогодні Клара тут сама, вона прийшла пішки, нагорі на луці вона збирала малину, а тоді повільно спустилася стежкою між кущами й деревами, що належать їй: між дубами, соснами і вільхами, зі схилу, щоб помилуватися на мерехтіння води, адже з Клоттгофа побачити озеро неможливо навіть узимку, коли на деревах немає листя.

Незнайомий рибалка подає їй руку, вона допомагає йому вийти з розхитаного човна і відпускає його руку. І тільки коли він бере її за руку вдруге, вона розуміє, що потрібно вести його далі. Мабуть, вище, на середині схилу, там, де земля не така чорна, а трава сухіша, знайдеться місце для неї і для рибалки, у нього таке мокре волосся, аж вода скрапує йому на плечі і стікає руками додолу в їхні переплетені пальці. І тільки тепер, поки вона роззирається за місцем, де б вони могли побути, Клара помічає, скільки людей навколо них на цій ділянці лісу. Всюди, де могло б бути гарне місце для відпочинку, вже хтось сидить чи стоїть, одні лежать у затінку дерев і дрімають, інші тамують голод, а є такі, що, спершись на дерево, курять і пускають у повітря кільця диму. Мабуть, вона не помітила всіх цих людей раніше тому, що всі вони так тихо поводяться. Он там на осонні під крислатим дубом росте саме така трава, як їй подобається, висока суха трава, травинка до травинки, а коли вона опускається в траву, тягнучи за собою рибалку, люди навколо нарешті починають ворухитися, кладуть хліб, яблука і зварені на твердо яйця назад у кошики, складають підстилки і спокійно випростовуються, а ті, що спиралися на стовбури дерев, кидають недопалки і затоптують їх. Зрештою всі

збираються в дорогу з пагорба на долину і покидають це місце, не промовивши до Клари з її рибалкою й слова, ба навіть не привітавшись із ними. Рибалка кладе їй, наймолодшій і все ще незаміжній доньці солтиса, голову на коліна, і вона береться витирати насухо подолом спідниці його мокре волосся. Позаду дуба, відразу ж у них за спиною, підіймаються в цю мить двоє останніх відвідувачів лісу, що їх вони не зауважили, і також ідуть геть.

Біле, як мука – не мука; хвіст має, як миш – не миш.

Живе чорне, умре красне.

Марушка в семи кожухах; хто на неї гляне, той і заплаче.

Лісом іде – не трісне, водою іде – не плюсне, очеретом – не шелесне.

Летів птах, на воду бах; води не змутив, сам не полетів.

Нім ся батько народив, то син по світі ся находив.

Хто плаче без голосу?

Стоїть дуб, а на дубі дванайцять гілляк, а на кожному гіллі по штири гнізді, в кожному гнізді по сім птах.

Хата – не хата, вікон багато: єсть куди влізти, та нікуди вилізти.

Спочатку єдине, що помічають сестри, це те, що часами Клара вітається з ними вранці особливо гречно і питає їх про здоров'я, немов вони їй чужі або немов вони давно вже не бачилися. А як приходить наступний день – вона відвертає голову від сестер, які бажають їй доброго ранку. Друге, на що звертають увагу сестри та й усі люди в селі, що, замість того, щоб спорожнити відро з помиями для свиней у стайні, Клара виходить із повним відром зі свого двору. Вона проходить із відром село, мінає м'ясну крамницю і школу, повертає за цегельнею ліворуч на дорогу понад озером. Старий Варнак, ґрунти якого межують праворуч із Клариним лісом, повідомляє Вуррахові, що Клара виливає помий аж десь там, у зарос-

тях, а тоді сідає собі в траву, спирається до дуба і, обіперши зігнені в колінах ноги на перевернене відро, розмовляє з повітрям або просто мовчить. Після того як батько забороняє їй виходити з двору, Клара береться ховатися на обійсті Клоттгоф. Вона пригинається в куцах або за деревами в саду, або за дошками, спертими десь до стіни, а часом навіть залізає в бочки чи скрині. Будь-де на обійсті сестри або челядь можуть наштотхнутися на Клару. Часом із котроїсь схованки долинає її плач або чутно, як вона свариться з кимось, коли ж до неї підійти – вона тиха й мила. Грета відкрила якось дверцята до комірчини, щоби взяти віника, а там у тісноті Клара – зустрічає сестру з такою спокійною усмішкою, наче давно вже чекала тут на неї. Ще іншим разом вона раптом посеред обіду запихає долоню в миску на столі і в присутності усіх розмазує собі навколо губ гарячу кашу, так, немов ніяк не знайде рота, однак при цьому привітно усміхається. На якусь мить за столом солтиса всі завмирають. Тепер непросто стає знайти наймита, який би попросився до поважного Вурраха на роботу, адже кому до шмиги опинитися віч-на-віч із кимось, хто не знає норм поведінки і в кожній хвилині може накинутися на тебе. Сестри замикають усі гострі ножі по шухлядах, робітники кладуть сокири зверху на полицю над в'їзними воротами, куди жінці без драбини ніяк не дістатися, а в Клариній кімнаті батько відкручує усі клямки на вікнах і внутрішню клямку дверей, які на ніч власноручно зачиняє ззовні. Уночі ж Клара, наймолодша донька солтиса, перевертає часом свого нічного горщика догори дном і барабанить по ньому.

Ось ключ до саду / на нього чекають дівчата / перша – Бінка, / друга – Бібельдебінка. / А третьої ім'я Цікетцак Нобель де Бобель де Бібель де Бінка. / Бінка хапає каміничик / і кидає в Бібельдебінку / а тоді – цет, цак, цік – плаче Нобель де Бобель де Бібель де Бінка гірко.

Згодом не відбувається нічого, хіба тільки те, що Грета, і Гедвіґа, і Емма, а з ними й Клара старішають, а їхній батько стає і геть старий. Нічого не відбувається, хіба у Клариному лісі відламується гілляка від старого дуба, падає у траву і там зотліває. Усі в селі давно вже звикли до того, що стара солтисівна, як Клару взялися віднедавна в селі називати, часом накульгуючи проходитьсья селом, вона іде у двох різних черевиках, а часом навіть взагалі в самих панчохах, аж до м'ясної крамниці, аж до школи, аж до цегельні, але ніколи не заходить далі цегельні, а коли її питають: Куди йдете? – відказує: Або я знаю.

Минулої рукавиці / я загубив свою осінь. / Три дні довелось знайти, / поки я її шукав. / А тоді я пішов повз садочок, у якому стояв чоловік. / За чоловіком сиділо три столи. / Я тоді зняв свій день / та й кажу: Добрий капелюх, панове. Панове ну сміятися, / аж їм тріс живітнув.

Першу третину Клариного лісу старий Вуррах продає імпортерів кави і чаю з Франкфурта-на-Одері, другу третину – фабрикантові сукна з Губена, той вписує в купчу свого сина, щоб забезпечити йому спадщину, і, врешті, останню третину, ту, на якій стоїть старий дуб, – Вуррах продає берлінському архітекторові, що побачив якось цей порослий деревами й кущами схил і задумав поставити там літній будинок для себе і своєї нареченої. Солтис веде бесіду про визначену кількість квадратних метрів спочатку з імпортером кави і чаю, тоді – з фабрикантом сукна і нарешті – з архітектором. Це вперше солтис міряє ґрунти не гектарами чи моргами, вперше в житті він веде мову про парцелі. Декілька сотень літ Кларин ліс називався лісозаготівлею, регулярно кожні тридцять років усі дерева навколо дуба вирубувалися, а тоді насаджувалися нові, а тепер усі ці дерева, так, як вони ростуть, мають залишитися на своїх місцях наза-

вжди. Наречена архітектора каже: щоб була тінь. Батько торгується за ціну третьої парцелі, а Клара, котру в селі називають старою солтисівною, як звикло, накульгує селом, на одній нозі черевик, а на другій – тільки панчоха. Вона кульгає повз м'ясну крамницю, тоді минає школу, тоді цегельню, а тоді знову завертає. Коли залягають сутінки, вперше випадає сніг. Старий Вуррах ставить на договорі про купівлю парцелі на Пастушій горі підпис від імені своєї доньки, відстороненої через неадекватність від участі в торгу, а за архітектора підписується його молодша наречена, яка тепер стає новою власницею парцелі.

Кларині сліди на свіжому снігу Емма виявляє щойно наступного дня, сліди проводять неподалік від громадської купальні прямісінько в сіру воду, на відбитках видно раз підощву, раз слід від ноги в панчосі, раз підощву, раз панчохоу, раз підощву. Невдовзі знаходять тіло Клари, воно зачепилося при березі біля цегельні за коріння старої сосни, що стирчить під водою. Пастор не хоче здійснити чин похорону самогубці за християнською традицією, але втручається солтис, який, попри поважний вік, і далі керує сільською громадою, і до цього не допускає.

У домі, де хтось помер, відразу ж зупиняють годинник. Дзеркало завішують, бо інакше всі побачать двох покійників. Верхні віконниці відчиняють і, якщо дозволяє конструкція даху, виймають з даху цеглину, щоб душа могла вислизнути назовні. Покійника обмивають і переодягають. На чоловіка надягають чорний святковий сурдут, на жінку – чорну сукню. Покійникові натягають черевики. Незаміжню жінку ховають у білій сукні нареченої, віночку з мирта й вельоні. Покійника кладуть на соломку. На обличчя йому кладуть ганчірку, намочену в горілці або в оцті. На тіло кладуть кропиву, щоб воно не покрилося синіми плямами. По обидва боки покійника кладуть по сокирі. Покійниці сокиру кладуть на тіло, дровком

до стіп. Коли покійника кладуть у домовину, то сокири прибирають геть. Посудину з водою, що нею обмивали покійника, закопують під дощовою ринвою. Солому, на якій лежав покійник, і його стару одержу спалюють або закопують. Про смерть оголошують худобі в хліві і деревам у саду, примовляючи: Нема уже вашого господаря. Перш ніж перенести домовину через поріг, її тричі ставлять на долівку. Щоби душа не могла повернутися, вікна й двері в хаті відразу ж після винесення домовини зачиняють. На долівку хлюпають воду, а кімнату підмітають. Стільці, на яких стояла домовина, перевертають і так залишають. Щоб запобігти поверненню, услід похоронній процесії хлюпають із миски воду, як це зазвичай роблять, коли з двору виходить лікар чи покрівельник.

САДІВНИК

Коли на березі озера починають будувати перші літні будинки, значну частину яких вкривають очеретом, садівник береться, як тільки озеро затає кригою, допомагати різати очерет на дахи будинків. Він і в цій справі виявляє надзвичайну вправність, замерзлі стебла ламаються в його руках, немов вони зі скла, дощечку, призначену для розсування стебел, він застосовує настільки вміло, що покрівельник не йме віри, що він ніколи ще не допомагав збирати очерет. Садівник завзято ламає зібрані стебла через ліве коліно, зовсім не втомлюючись при цьому, короткі цурпалки і залишки трави відпадають самі собою, а чисті в'язки він складає збоку.

Садівник маломовний, а щодо подій у селі він взагалі мовчить, байдуже, чи йдеться про потопельника, чи про самовільне пересунення дрібномаєтним селянином межового каменя, або ж про те, як Шмелінг відправив американця Льюїса у дванадцятому раунді в нокаут. Слухай, ото наш Шмелінг молодець, звертається з висоти драбини покрівельник до садівника, що подає йому в'язки очерету. Як наш Шмелінг того чоколядового супербоксера поклав, то було щось із чимось, а ти шо, радіа не слухаєш. Садівник заперечливо хитає головою. Дім, на даху якого саме сидить покрівельник, – це дім Шмелінга. Я і в Тораків уже якось крив дах, – сказав покрівельник на самому початку співпраці з садівником, можливо, хотів вразити відомого своєю мовчазністю

садівника і схилити його до розмови, та садівник, здається, взагалі не знав, хто такий Торак, у всякому разі він тільки кивнув і промовчав.

Декого з мешканців села садівник відштовхує саме мовчазністю, вони кажуть, що він бездушний, кажуть, що в нього риб'ячий погляд, підозрюють, що його високе чоло свідчить про напади божевілля. А інші навпаки – вважають, що садівник розмовляє з людьми тільки про найнеобхідніше, а коли думає, що за ним ніхто не спостерігає – у саду або на полі, – то вони, мовляв, виразно бачили, як безперестанку ворушилися його губи, поки він розпушував землю, копав, прополював чи обтинав або підливав рослини – йому, мабуть, більше подобається розмовляти з зелепухами. Він нікого не запрошує до своєї хатини, а коли туди, за його відсутності, зазирають через вікно діти, то бачать лише стіл, стілець, ліжко і накинені на гачок лахи. Отож дім мовчить так само, як і його власник, і, як і у випадку будь-якого мовчання, це може означати і те, що дім криє якусь таємницю, але одночасно і те, що дім – просто порожній.

Коли очеретяний дах на будинку, що його зводить на грунтах Клари Вуррах для себе і своєї дружини берлінський архітектор, уже практично готовий, а покрівельник і садівник саме сідають перепочити, перш ніж покласти у дах останні в'язки очерету, до них приєднується майбутній господар дому і береться випитувати місцевих, чи не знайдеться десь в околиці хтось, хто зумів би допомогти у перетворенні лісу на сад. На що, цілком прогнозовано, покрівельник радить садівника, котрий сидить поруч. Той за своїм звичаєм мовчить, а тоді, коротко кивнувши архітекторові, дає згоду.

Садовий архітектор – кузен власника дому, він живе на сусідньому курорті і щоденно приїжджає сюди обгово-

рити з господарем дому і садівником наступні плани і проконтролювати хід робіт. На передній верхній ділянці між домом і озером слід буде викорчувати сосновий ліс і насипати шар родючого ґрунту, щоб добре прийнявся дерен. Лівий коротший край луку, перед самим домом, треба буде обсадити хвойними кущами та чорною бузиною, а з боку тераси його відділятиме клумба з трояндами.

Більшу частину луку, праворуч від дороги, що веде вниз до води, позначають по краю дерев'яним парканом, за яким починатиметься залишена без додаткових насаджень сусідня ділянка, з боку схилу там ростиме крислатий дуб і група ялинкових чагарників, з боку будинку на кремнієвому бордюрі, що обрамлюватиме ділянку, насадять кущі форзиції, бузку і декілька рододендронів. Враження природного каскаду посилюватимуть декілька новопосаджених дерев, так на краю лівої галявини ростиме червоний глід, на краю правої галявини – японська вишня, горіх і блакитна ялина – вони ростимуть відповідно на переходах до кущів і тих більших дерев, що вже ростуть на задньому плані.

Схил, що веде до озера, попри сосни, молоді дубки і зарості ліщини, що ростуть тут самі собою, треба буде густо засадити новими кущами, щоб запобігти осуванню схилу.

До озера можна буде підійти доріжкою, викладеною плитами з ламаного каменя, вона вестиме вниз зі схилу викладеними вісьмома маршами по вісім сходинок.

Ділянка при самій воді, заросла вільхами, – тіниста й вогка, тому садовий архітектор, порадившись із господарем дому, доручає садівникові зрубати деякі дерева і висушити ділянку. Щоби все ж використовувати цю не надто затишну місцину якось доцільно, господар дому вирішує поставити там споруджену за його ескізом майстерню і дровітню. З часом буде видно, в якому місці найліпше поставити місток в озеро.

Так кожна з обох галявин творитиме завдяки природному обрамленню свого роду сцену, каже садовий архітектор до кузена, власника дому, а садівник вивертає тачку удобреної землі на місце майбутньої клумби з трояндами. Власник дому каже: У принципі, все завжди залежить від того, куди спрямувати погляд. І від чергування, – докидає садовий архітектор: світло й тінь, вільна поверхня й густе насадження, погляд згори і погляд догори. Садівник рівномірно розподіляє на клумбі землю тильним боком лопати. Між вертикаллю й горизонталлю має бути розумний баланс, – каже власник дому. Абсолютно погоджуюся, – киває садовий архітектор, – саме тому важко вигадати щось краще за ці східчасті тераси, які проводять до води, цим тут розпорядилася сама природа. Садівник везе порожню тачку геть. Обоє чоловіків стоять на терасі й дивляться звідти униз на озеро, що мерехтливо поблискує в просвітах між червонястими стовбурами сосен. Садівник привозить наступну наповнену землею тачку і вивертає землю на клумбу. Мистецтво – це приручення дикого стану і поєднання його з природою, – каже власник дому. Абсолютно погоджуюся, – киває його кузен. Садівник рівномірно розподіляє лопатою землю на клумбі. Скористатися красою, незалежно від того, де її надигаєш, – каже власник дому. Абсолютно погоджуюся. Садівник везе повз обох чоловіків, що мовчки стоять на терасі, порожню тачку геть.

Тож садівник зрізає кілька сосен, розпилює їх і складає поліна в дровітні, викорчує коріння і насипає на бранденбурзький пісок товстий шар родючого ґрунту, садівник відмірює доріжку між малою і великою галявиною в один бік і в інший, вісім маршів по вісім сходиночок, поламаний пісковик, місцевий камінь, він насіює траву, насаджує троянди, садить кущі, що ними позначатимуться краї малої і великої галявин, садить кущі на схилі, садить червоний терен, волоський горіх, японську вишню і бла-

китну ялину. Копаючи, він наштовхується, минувши тонкий шар гумусу, на пласт місцевого каменя, його треба розсікти лопатою, а вже під цим шаром залягає верства піску, крізь який просочуються ґрунтові води, а під піском лежить врешті-решт блакитна глина, характерна для цієї місцевості. Колись озеро вкривало і це узвишшя, що його люди називають Пастушою горою, а тисячі років тому Пастуша гора була не чим іншим, як мілиною, подібно до того, як сьогодні нижче рівня моря стоять Огіркова гора або Чорний Ріг, Кеperlінг, Гоффте, Бульценберг, Гола гора, а також Міндахова гора. У піщаному шарі, на який садівник натрапляє, засипаючи отвори землею, під місцевим каменем усе ще звиваються хвилі піску, в яких увічнілися вітри, що колись давно шугали понад водою. Садівник вибирає ямки для рослин на глибині 80 сантиметрів і наповнює їх підживленою землею, щоб добре розросталися кущі, чагарі, японська вишня, червоний терен, блакитна ялина та волоський горіх. Понад берегом садівник зрізає п'ять вілх, викорчовує кореневище, плете косички з зеленого ялинового хмизу і встромляє їх у вибурувані отвори, аби осушити чорний ґрунт. Улітку садівник підливає троянди, кущі й молоді деревця два рази на день, перший раз – удосвіта, а вдруге – з настанням сутінків, він поливає голу землю на обох галявинах доти, поки там не виростає густа трава.

Восени садівник обтинає всі кущі на кремнієвому бордюрі, а форзицію і бузок він обтинає наступної весни, відразу після цвітіння. Він виполує бур'яни біля троянд, він обтинає троянди, він бере у селян гній з-під худоби і удобрює перегноем червоний глід, горіхове дерево і японську вишню, удобрює форзиції, бузок і рододендрони, влітку він підливає троянди і кущі два рази на день, перший раз – удосвіта, а вдруге – з настанням сутінків, на кожній галявині він встановлює поливалку, що по півгодини два рази на день розхитується навсібіч, перший раз –

удосвіта, а вдруге – з настанням сутінків. Кожні два-три тижні садівник косить траву. Восени він відрізає довгою пилкою сухі гіллячки з великих дерев, викурює кротів, восени він згрібає з галявин листя і спалює його, наприкінці осені він висушує усі водогони в домі і закручує основний кран, узимку він напалює дім перед приїздом архітектора та його дружини і, поки вони в домі, знову вмикає воду.

АРХІТЕКТОР

Як гірко, що йому доводиться зараз усе закопувати. Майсенську порцеляну, колекцію олив'яних дзбанків та столове срібло. Наче війна розпочалася. Він і сам не знає, чи то він щось захоче, чи просто відкладає до свого повернення. Як не знає і того, чи не є і те, й інше практично тим самим. Він зараз узагалі знає набагато менше, ніж колись. Його дружина вже якось запаковувала перед самим приходом росіян власне цей посуд, ці олив'яні дзбанки і це столове срібло до ящиків, тільки тоді вона випливла з ящиками на середину озера й опустила все під воду, на мілину, про яку добре знала, бо багато плавала в озері. То було місце посеред озера, таке мілке, що влітку, запливаючи далеко-далеко, можна було зненацька заплутатися ногами в водоростях, а тоді вдати сміючись, ніби тонеш. Росіяни, шукаючи за схованими речами, додумалися тільки розколупати довгими тичками газон та порозривати клумби. І поки вони тицяли в землю, озеро неспішно змивало бруд зі скарбів, що лежали в надійному сховку. Нові мешканці дому матимуть, мабуть, більше часу для плавання.

Йому ще пощастило, що зима цього року така тепла, і він без проблем може ввігнати лопату в землю. Олив'яні дзбанки він закопує між корінням крислатого дуба, майсенську порцеляну – під ялиновими заростями, а столове срібло – на трояндовій клумбі, тут-таки біля дому. Споживайте в мирі. За дві години він уже сидітиме з чорними

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ